

Linnea Nilsson

En politik utan antagonismer?

Otvivelaktigt lever vi i en värld som till stora delar ser annorlunda ut jämfört med den värld i vilken de klassiska ideologierna formulerades; men vad följer egentligen utifrån ett sådant konstaterande vad gäller de klassiska ideologiernas relevans för dagens samhälle? Svaret på den frågan måste bero på hur genomgripande de senaste seklernas förändringar varit och på hur dessa förändringar skall förstås. Ett möjligt svar är att vi nu lever i ett samhälle där de ti-

digare ideologierna är passé, där vi måste sluta att orientera oss enligt kartor som ritats efter en värld som inte längre existerar. En företrädare för detta synsätt är den brittiske sociologen Anthony Giddens, som under nittioalet försökt lansera en ny förståelse av vad en radikal politik skulle kunna innebära i denna nya värld, som dessutom är befolkad av en ny sorts människa.¹ Hos Giddens finner vi inte ett betonande av konfliktdimensioner som arbete-kapital

1. För Giddens politiska program, se »Brave New World: The New Context of Politics« i David Miliband (red), *Reinventing the Left* (1994) respektive *Tredje vägen* (1999). För Giddens mer allmänna beskrivning av det senmoderna samhället, se *The Consequences of Modernity* (1990) och *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (1991). För närliggande perspektiv se även Ulrich Becks *Risksambullet* (1997).

(som kännetecknat socialismen) eller stat-individ (som kännetecknat nyliberalismen). Istället bjuds vi på en tredje väg: vad som är tänkt att vara ett slags syntes där solidaritetens betydelse förenas med det personliga ansvarstagandets betydelse. Politik i en sådan värld handlar mer om samverkan och koordinering, än om antagonismer.

Alla delar dock inte ovan skisserade bild av politikens nya förutsättningar. Både Perry Anderson och Richard Rorty pekar – i de artiklar som finns återgivna här i Fronesis – på hur klassantagonism inte är något som tillhör det förflutna. I detta kapitelns tredje artikel kritiserar Helen Wilkinson ett konsensusbaserat angreppssätt på genusfrågor och menar att det resulterar i en oförmåga att hantera patriarkala maktstrukturer. Jag skall börja med att gå igenom de grundläggande dragen i just Giddens samhällsfilosofi. Inte bara för att Andersons artikel direkt anknyter till Giddens tankegångar, utan även för att denna filosofi i dagsläget – åtminstone i en europeisk kontext² – måste betraktas som det främsta exemplet på en vänster som står i motsats till den som företräds av Anderson, Rorty och Wilkinson. Av dessa skulle ingen gå med på att vårt samhälle nått till något slags punkt där konflikt och kamp är förlegade; snarare menar de att de är mer centrala än någonsin.

Den nya världen

I Giddens skildring av den värld vi lever i är »risksamhället« ett centralt begrepp. Giddens menar att vi nu är inne i en andra fas av moderniteten, vilken han benämner senmodernitet. Medan den »klassiska« moderniteten kännetecknades av industrisamhället, kännetecknas det senmoderna samhället av att vara ett risksamhälle. Poängen är inte att vi i dag utsätts för mer omfattande risker, utan snarare att riskernas karaktär har förändrats. Upplysningen lovade oss att det nya vetandet framför allt skulle ge människor kontroll över tillvaron; vi skulle inte längre vara slavar under en nyckfull natur. De teknologier och den kunskap vi förlitade oss på och som skulle ge oss ett säkrare samhälle har dock till stor del resulterat i det motsatta: negativa konsekvenser som är svåröverskådliga och svårhanterliga, exempelvis radioaktiv strålning och ozonförändringar. Utvecklingen av medel för ögonblicklig global kommunikation och masstransport har gett oss en globalisering som utifrån Giddens i första hand bör förstås som en omvandling av gränser för tid och rum. Den osäkerhet som kännetecknar det senmoderna är således en *producerad osäkerhet*. Giddens menar att dessa nya risker inte kan åtgärdas med ökad förhandskontroll utan snarare med hjälp av »skadekontroll« och »reparation«.

2. Det är knappast originalitet som gör Giddens intressant, utan snarare representativitet: han ger ett slags teoretisk kulis till det politiska program tongivande politiker som Tony Blair och Gerhard Schröder driver. För Blairs och Schröders manifest, se specialbilagan till *Arena* 5/99.

Den nya människan

Enligt Giddens kännetecknas det förmoderna tillståndet av att de strukturer som aktörerna är en del av överlag uppfattas som givna av dem; därmed kommer de också att reproducera dessa strukturer på ett oreflekterat sätt. I och med moderniteten förändras detta. Aktörernas reflexivitet växer och därmed växer även de delar av strukturerna som aktörerna inte uppfattar som givna, de delar i vilka de kan ställa upp och överväga olika alternativ. Här finns alltså en genomgående idé om utveckling: vi går från ett tillstånd där vi närmast mekaniskt reproducerar strukturer – som förvisso inte är så givna som vi tror – till ett tillstånd där vi blir medvetna om deras kontingenta beskaffenhet och kan bete oss därefter. Med denna ökade reflexivitet följer också smartare människor³. Inte i betydelsen att vi är mer intelligenta än man var förr, utan att vi är mer vana att i vardagen hantera, tolka och värdera stora mängder information, samt att fatta beslut utifrån den. Senmoderniteten kännetecknas alltså av ett slags frihet i bemärkelsen att vi som individer tvingas definiera oss själva mer autonomt och reflexivt. I detta sammanhang beskrivs fundamentalism av Giddens som ett defensivt åter(upp)finnande av traditionen som

ett svar på den osäkra situationen. Enligt Giddens innebär samtidigt denna nya människa både möjligheter och begränsningar: samtidigt som hon är en fantastisk resurs, ställer hon också krav på kontroll över sin tillvaro. För både företag och stat gäller dels att de måste rätta sig efter detta, dels att de kan dra nytta av det.

Den nya politiken

Som Giddens ser det är problemet med socialism i dagens läge att detta system byggde på en central organisatorisk enhet, vilket fungerade väl i samhällen där all risk var extern och nivån på globaliseringen och den sociala reflexiviteten var låg. Giddens argumenterar för att högerns triumfer beror på att den i sin nyliberala form är radikal, medan socialismen har framstått som konservativ (exempelvis i fråga om att bevara välfärdsstaten). Anledningen till att nyliberalismen ändå är inadekvat är att den befinner sig i en motsägelsefull situation: å ena sidan är den fientlig mot traditionen, å andra sidan är den genom sin koppling till konservatismen beroende av traditionella värderingar på områden såsom familj, nation, religion.

Giddens har⁴ formulerat den nya tidens politiska program i sex punkter, vilka jag i korthet redogör för här. I den första punkten efterlyser han en vilja till

3. Giddens (1994), s 24.

4. Ibid.

att rekonstruera skadade solidariteter, även om det innebär att man behöver ta till åtgärder för att bevara eller åter(upp)finna specifika traditioner. I den andra punkten betonar han betydelsen av att erkänna att »livspolitik« – frågor som rör livsstil – numera befinner sig på den politiska dagordningen; det finns inte längre någon skarp gräns mellan privatmoral och politik. »Generativ politik« är temat för den tredje punkten. Det är en politik som skapar utrymme för att individer och grupper skall få saker att hända, snarare än utsätter dem för saker. Staten ska erbjuda möjligheter till social mobilisering och delaktighet, samt skapa förutsättningar för aktiv tillit. I den fjärde punkten efterlyses en dialogbaserad demokrati, som ska vara rådande i alla samhällets sfärer. Ett led i detta är exempelvis att medborgarna ska ha större insyn i statliga angelägenheter och att barn och föräldrarelationer, vänskapsrelationer och sexuella relationer ska vara öppna för dialog och förhandling. I den femte punkten argumenterar Giddens för att välfärdsstaten bör tänkas om i grunden. Han menar att välfärdsstaten växte fram som ett sätt att skydda medborgarna från olyckor som »hände« dem, medan den »positiva välfärd« som han hellre väljer att tala om bygger på att autonomi kopplas samman med personligt och kollektivt ansvar. Den sjätte och sista punkten handlar om behovet av att fokusera på våldets roll för människor. Han menar att vi bör lägga större vikt vid dialog och prevention i

konflikthantering: en öppen dialog mellan stater och etniska grupper kan förhindra uppkomsten av krig och fundamentalistiska doktriner, liksom ökad självreflektion och dialog kan förhindra våldsamma män från att förtrycka kvinnor.

I det följande skall jag ta upp en del problem med den bild som Giddens målar upp, och relatera detta till Andersons, Rortys och Wilkinsons artiklar, samt visa på hur en läsning av Slavoj Žižeks text i detta nummer av *Fronesis* kan utgöra en grund för kritik av det politiska projekt Giddens förespråkar.

Intresseharmonik kontra intressegemenskap

Giddens målar upp en bild av en problematik som är gemensam för alla: Vi befinner oss alla i ett samhälle där vi måste hantera stora mängder information, fatta beslut på egen hand och hantera risker i vår tillvaro. Vi befinner oss alla i ett tillstånd där många av våra traditionella gemenskaper har urholkats och där dessa antingen behöver återupprättas eller ersättas av nya gemenskaper. Vi befinner oss alla i en värld där miljöförstöringen hotar att förstöra våra möjligheter till att leva ett dragligt liv. Vidare har Giddens en syn på globaliseringen och det transnationella kapitalets rörlighet som innebär att dessa visserligen skapar problem för dagens politik, men att de i grunden är ett led i en oundviklig utveckling som politiker måste anpassa sig till: vi lever i en ny värld.

Både Anderson och Rorty ifrågasätter denna syn. Medan Giddens på ett högst allmänt plan talar om hur tid och rum har ändrats i och med globaliseringen, pekar Anderson och Rorty på asymmetrier i detta skeende. För Anderson handlar det om hur vissa dominerande maktgrupper har möjligheter att definiera de ekonomiska spelreglerna för övriga världen, och om hur detta fåtal sedan dessutom talar om för världen vad »det internationella samfundet« anser är acceptabelt eller oacceptabelt. Rorty ser saker ur ett mer internt amerikanskt perspektiv: globaliseringen har inneburit både möjligheter och faror, men dessa är ojämnt fördelade; en liten elit ser ut att kunna tjäna rejält på kapitalets rörlighet och nationella trolöshet, medan de amerikanska arbetarna i stort riskerar att bli av med sina jobb. Arbetare i tredje världen och amerikanska arbetare kan spelas ut mot varandra, särskilt i en tid av det som Rorty ser som moralisk upplösning, där alltför många inte alls tänker solidariskt.

Både Rorty och Anderson kan sägas peka på vikten av att inte bara tala om producerade osäkerheter på ett generellt plan, utan i stället gå in och se på hur dessa nya osäkerheter – eller risker – produceras, och hur systemet som producerar dem dessutom fördelar dem. Ett sådant sätt att tänka pekar mot att den centrala uppgiften för vänstern i dag inte bara är att anpassa sig till de förutsättningar som politiken för tillfället har, utan i stället att försöka ändra själva dessa förutsättningar.

Dialog kontra kamp

En besynnerlig aspekt av Giddens tänkande är att det, samtidigt som han förefaller betrakta sin filosofi mer som ett slags bokslut över upplysningen och dess återverkningar än som en del av den, tvivelsutan väldigt starkt påminner om upplysningstänkarnas idéer. Detta är också något som Anderson pekar på i sin text. För Giddens är dialogen politikens väsen. Ett sådant synsätt måste vila på förutsättningen att argument inte bara är nödvändiga, utan även tillräckliga medel för att kunna forma samhället i en radikal politisk riktning. Men denna förutsättning är högst problematisk. Till att börja med ger historien föga stöd för att det är argumenten eller dialogen som formar utvecklingen. Anderson gör en poäng av detta genom att dels referera till Kojèves uttalande, om att den verkliga historiska diskussionen är inte den som förs med argument, utan den som förs med klubbor och svärd på ena sidan – mot hammare och skärar, eller maskiner, på den andra; dels genom att referera till Marx uttryck att det var artilleriet av varor som skulle övertyga världen om kapitalets sanning. Wilkinson problematiserar en konsensusbaserad jämställdhetspolitik genom att lyfta fram att en sådan politik inte bara är otillräcklig, utan även att den genom att nonchalera de patriarkala maktstrukturerna kan få jämställdheten att gå kräftgång. Detta är tillspetsade sätt att uttrycka en mycket enkel poäng: så länge de sociala villkoren för politisk kommu-

nikation och politiska uttryck fortsätter att vara så ojämlika – såsom i dagens samhälle – kan inte en konsensussträvande dialog vara mallen att sträva efter. Alla de nya förhållningssätt som Giddens talar sig varm för förutsätter en jämlikhet som inte finns, eftersom de kräver materiella resurser som befinner sig i de andras privilegierade händer.

Rorty i sin tur pekar på att de faktiska segrar som trots allt vunnits för den sociala rättvisans sak, snarare har åstadkommits genom den civila olydnadens väg, och genom andra utomparlamentariska metoder, än genom röstning på politiska partier. Han menar att ingenting har förändrats på denna punkt. Nu som då tonar etablissemang ner, eller tiger om, orättvisor och förtryck. Detta syns även i den officiella historieskrivningen; faktumet att fackföreningsrörelsens historia är dränkt i blod uppmärksammas allt för sällan, vilket i slutändan leder till en kollektiv glömska.

Utanförskapet som symptom

En aspekt av Giddens tänkande som varken Perry Anderson eller Richard Rorty närmare berör, men som kan ses som ett centralt antagande för det politiska projekt han förespråkar, är den sociala reflexiviteten. För en problematisering av detta antagande kan Slavoj Žižeks artikel – som återfinns tidigare i detta nummer av *Fronesis* – vara till hjälp,

men även flera feministiska forskare har tidigare riktat kritik mot liknande teser, varför jag också kommer att ta upp deras argument.

Jag skulle vilja ta min utgångspunkt i Giddens ovan redogjorda antagande om att ökad självreflektion och dialog kan förhindra sexistiskt våld. Även om detta antagande kan synas perifert för hans resonemang menar jag ändå att det är symptomatiskt för de brister i hans resonemang som man kan peka på. Den norska sociologen Hanne Haavind har i linje med Giddens argumenterat för att det försiggår en rörelse, från ett samhälle där könsskillnader betraktas som uttryck för en social ordning, till ett samhälle där man försöker minska sådana skillnader och där de i stigande grad ses som illegitima. Till skillnad från Giddens menar Haavind att existensen av könsförtryck är fullt förenligt med att det finns ett konsensus om att det är illegitimt. Skillnaden mot förr ligger snarare i att förtrycket tar sig uttryck på en mängd mer kontextspecifika och svårgeneraliserade sätt. Kombinationen av denna faktiska ojämställdhet – i vilken i stort sett alla lever – och ett jämställdhetsideal – vilket i stort sett alla omfattar och utvärderar sig själva och sina förhållanden utifrån⁵ – gör dessutom att kvinnan och mannen har ett gemensamt projekt i att få hans dominans och hennes underordning att

5. För en empirisk undersökning i Sverige se exempelvis Lena Martinsson, *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan* (1997).

framstå som någonting annat, som resultatet av deras egna fria val, som deras personliga förhållande till varandra.⁶

I Giddens beskrivning blir de våldsamma männen det partikulära innehåll som fungerar som ställföreträdande för könsförtrycket; tanken är att när väl dessa individer börjar reflektera och får sina åsikter ifrågasatta kan vi tillsammans infria målet jämställdhet. Vad Haavind påvisar är att könsförtrycket ofta yttrar sig betydligt mer subtilt än så och att det utgör den politiska självbildens omedvetna. Föreställningen om den självreflekterande och jämställda individen är avhängigt att man lyckas framställa symptomet på bildens ofullständighet – de/det förfrämligade («våldsamma män») – som något som är externt till självbild, och inte som den del av denna ordning som det i själva verket är⁷, såsom ett slags »o-förnuft inneboende i själva förnuftet»⁸. Den politiska självbild blir i denna bemärkelse ett slags kollektiv fantasi, som täcker över de traumatiska antagonismer som råder i samhället.

En aspekt av distinktionen modern/fundamentalistisk i dagens samhälle som Giddens inte berör, är att

medan många västerländska politiker gärna identifierar sig med Giddens reflexiva individ är de ofta alltför benägna att peka ut andra som traditionsbundna och fundamentalistiska. Feministiska migrationsforskare har påvisat hur kvinnor som migrerat till Västeuropa möts av stereotypa ideologiska antaganden om dem som traditionsbundna, osjälvständiga och konstant barnalstrande. I mottagarlandet såg myndigheter och arbetsgivare dessa stereotyper som en naturlig del av invandrarkvinnornas liv. Helma Lutz visar exempelvis i »Immigrant Women in the Netherlands« på hur statliga arbetsmarknadsprojekt som riktades mot invandrarkvinnor syftade till att slussa in dem i vårdirken⁹. Invandrarkvinnorna uppfattades från statligt håll som traditionella och ovana vid avlönat arbete, varför de sågs som lämpliga för vårdirken där de kunde dra nytta av sin »naturliga fallenhet« för att vårda andra. Mirjana Morokvasic skriver om attityderna gentemot de turkiska kvinnornas arbete i Tyskland, att »[t]he poorly paid, insecure work these women did, appeared as nothing but a blessing of modern societies and as a means out of their oppressive traditions«¹⁰.

6. Hanne Haavind, »Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män« i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, 1985.

7. För en diskussion kring denna användning av begreppen politisk självbild respektive symptom se Yannis Stavrakakis, *Lacan and the Political* (1999).

8. Žižek, s 78 i detta nummer av *Fronesis*.

9. Helma Lutz, »Immigrant Women in the Netherlands« i Gregory Kelson & Debra DeLaet (red) *Gender and Immigration*, 1999.

10. Mirjana Morokvasic, »Fortress Europe and Migrant Women« i *Feminist Review* nr 39, 1991.

Även om denna syn på invandrar-
kvinnor – såsom inbäddade i könsreak-
tionära ideologier – fyller en funktion
i ekonomin¹¹, vore det utifrån ovan-
stående diskussion fel att se detta som
den enda förklaringen. Vad teoretiker
som Slavoj Žižek, Judith Butler, Er-
nesto Laclau och Chantal Mouffe har
pekat på är hur en konsensusbaserad

politik tenderar att skyla över och ex-
ternalisera rådande antagonismer i
samhället. En radikal politik – menar
dessa teoretiker – bör inte ha som mål-
sättning att skapa konsensus om vad
som utgör det universella, utan bör i
stället se det universella som en ofrån-
komligen och nödvändigtvis konflikt-
laddad arena.

11. Saskia Sassen, *Globalization and its Discontents. Essays on the New Mobility of People and Money* (1998).